

УДК 338. 45

Драган І. В.,*к.е.н., с.н.с., ст. наук. сп., ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», м. Київ;*E-mail: gggira2013@i.ua;**Демешок О. О.,***к.е.н., доц., м. наук. сп., докторант, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», м. Київ;*E-mail: josefine@ukr.net.

ВПЛИВ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ЧИННИКІВ НА СТІЙКІСТЬ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА ТА НАДІЙНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Стаття присвячена аналізу та визначенню вагомості впливу комплексу макроекономічних заходів на екологічну ситуацію в Україні і формування системних умов щодо забезпечення надійності функціонування національного господарства. Визнано, що макроекономічна, суспільна й політична нестабільність та бажання здійснити якомога більше реформ у різних площинах суспільно-політичного й виробничо-господарського життя, відмова від модернізації реального сектору економіки, неефективна податкова система, нераціональне використання обмежених коштів та суттєві державні втрати – є основними перешкодами раціональному природокористуванню та забезпеченню надійності функціонування національного господарства. Надано пропозиції та сформовано комплекс системно-універсальних заходів щодо проведення еколого-збалансованої макроекономічної політики у контексті забезпечення переходу держави та її регіонів до сталого розвитку.

Ключові слова: держава, макроекономічна політика, населення, природокористування

Постановка проблеми в загальному вигляді. Однією з найважливіших основ забезпечення стійкого розвитку - є економічне регулювання природокористування та забезпечення екологічної безпеки, які, визначальним чином впливають на рівень надійності функціонування національного господарства. З огляду на тенденції, що позначилися в останні роки, слід зазначити загострення екологічних проблем у ряді регіонів України й посилення в цьому зв'язку стурбованості населення, органів державної влади й місцевого самоврядування.

У відповідності до вказаного, підтвердимо, що для підвищення результативності функціонування та еколого-економічної ефективності суспільного виробництва необхідно проведення державою певної економічної політики. Безумовно, цей стратегічний інструментарій повинен бути стимулюючим, тобто спрямованим на економічне зростання, бо лише у цьому випадку сформується умови задля розширеного відтворення всіх факторів, у тому числі й природного середовища. Однак, як відомо з наслідків провадження активної модернізації та практики господарювання, стимулююча економічне зростання політика може впливати на стан навколишнього середовища не однозначно.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам економічного регулювання природокористування та забезпечення надійності функціонування національного господарства в умовах стійкого розвитку присвячено багато наукових робіт, в яких викладено результати дослідження та запропоновано сучасні механізми вирішення економіко-екологічних протиріч. Провідними дослідниками названих напрямів є – О. М. Алимов, О. І. Амоша, В. В. Буркинський, О. О. Веклич, Б. М. Данилишин, А. І. Кабанов, Л. В. Левковська, Н. С. Макарова, Л. Г. Мельник, Г. Г. Півняк, В. М. Трегобчук, С. К. Харічков, М. А. Хвесик, Л. Б. Шостак та ін. Визначаючи теоретичну та практичну цінність науково-методичного забезпечення реалізації національної промислової та екологічної політики, слід відзначити, що недостатньо

опрацьованими залишаються науково-методичні підходи до економічних інструментів регулювання природокористування в умовах сталого розвитку.

Формування цілей статті. Провести аналіз ефективності реалізації основних засад екологічної політики в державі та визначити вагомість її впливу на стан навколишнього середовища. При цьому, вважаємо за доцільне розглянути й урахувати як позитивний, так і негативний досвід взаємозв'язків проведеної загальноекономічної політики, стану навколишнього середовища й природоохоронної політики в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для аналізу вагомості впливу макроекономічної політики на стан навколишнього середовища на надійність функціонування національного господарства виділимо дві групи макроекономічних заходів. Так, зокрема, власне макроекономічні заходи, які проводяться в рамках всієї економіки й на рівні промислового сектора. Однак, признаємо, що вони не можуть мати яскраво виражених екологічних цілей. До таких макроекономічних заходів належать, на авторське переконання, структурна перебудова економіки, реформа ціноутворення, лібералізація зовнішньої торгівлі, стимулювання приватних інвестицій, бюджетно-податкова реформа тощо.

Заходи, що мають екологічну спрямованість і, відповідно, сприяють формуванню еколого-збалансованої макроекономічної політики, підвищенню еколого-економічної ефективності суспільного виробництва. Вони містять у собі ухвалення різних стандартів і нормативів природоохоронної діяльності, введення платежів за забруднення навколишнього середовища, реалізацію регіональних і галузевих екологічних програм, стимулювання приватних інвестицій та ін.

Відтак, проведемо оцінку впливу макроекономічної політики на стан навколишнього середовища, що дозволяє простежити їхній зв'язок з позитивним і негативним впливом на навколишнє середовище. Макроекономічна політика періоду реформ неоднозначно вплинула на стан навколишнього середовища [3]. Вплив на стан навколишнього середовища

простежується в основному через інвестиції. Позитивний вплив на навколишнє середовище мають інвестиції у високотехнологічні, трудомісткі й, отже, екологічно чисті виробництва, а також інвестиції в очисні устаткування, ресурсозберігаючі технології. Інвестиції в капіталомісткий первинний сектор економіки призводить до виснаження природних ресурсів, викликає забруднення навколишнього середовища. Спад виробництва в період реформ, викликаний структурною перебудовою, призвів з одного боку, до зниження забруднення, а з іншого боку, підсилив небезпеку виникнення техногенних катастроф, підвищив експлуатацію природних ресурсів. Макроекономічна й політична нестабільність у країні, нераціональне використання обмежених коштів на державні витрати також перешкождали раціональному природокористуванню. Серед причин негативного впливу макроекономічної політики можна виділити інституціональну неефективність і неефективність державної політики.

Еколого-збалансована макроекономічна політика повинна бути доповнена заходами екологічної спрямованості, і заходами спрямованими на підвищення ефективності роботи системи державного регулювання.

У структурі державного механізму важливою ланкою є економічне стимулювання природоохоронної діяльності, що включає в себе дві сторони: зацікавленість і відповідальність. Воно покликано створити умови, при яких економічно вигідно дотримувати встановлених екологічних регламентацій й обмежень, не зменшуючи свободи підприємств. Система стимулювання спрямована на екологізацію всіх стадій відтворення, а тому - і на підвищення ефективності суспільного виробництва [2].

Відомо, що у світовій практиці застосовується велика кількість різноманітних заходів економічного регулювання. Деякі джерела називають порядку восьми десятків (80) варіантів економічного стимулювання в сфері охорони навколишнього природного середовища. Їхній вибір залежить від особливостей діючої системи управління економікою конкретної держави, а також цілей, які при цьому переслідуються.

У той же час стан навколишнього природного середовища й природоохоронна система відображає стан суспільства й систему господарювання в цілому. У радянський період у країні не існувало цілісної природоохоронної системи. Хоча охорона природи не суперечила радянським ідеям і здійснювалася в рамках, припустимих для шляху розвитку радянської економіки (приміром, у той період була створена унікальна система державних заповідників, що не має аналогів в усьому світі). Але багато серйозних екологічних проблем були породженням екстенсивного розвитку планової радянської економіки. В основі природокористування перебувало гасло «Ми не можемо чекати милостей від природи, взяти їх у неї - от наше завдання». Людина розглядалася як начальник над природою, що призвело до егоїстичної вседозволеності.

У зв'язку з цим слід відмітити про те, що у останні десятиліття у світі активізувався неоднозначний вплив якості навколишнього природного середовища на динаміку економічного розвитку [1, с. 27]. В умовах планової економіки при державній власності на всі засоби виробництва не могли застосовуватися економічні важелі екологічного регулювання, бо це означало б перекладання грошей з кишені в кишеню. Плати за природні ресурси й за забруднення не могло існувати ще й тому, що згідно з політекономічними догмам марксизму - ленінізму вартість мали тільки ті блага, у виробництво яких включена людська праця. У природні ресурси й у навколишнє середовище праця не вкладена, вони не могли мати вартість.

Як було вже сказано що на сучасному етапі розвитку в Україні спостерігається погіршення екологічної ситуації внаслідок непослідовності в здійсненні заходів екологічного регулювання, відходу від основ, закладених на початку реформ. І тому в цей час дуже важливим моментом є аналіз помилок й узагальнення накопиченого за ці роки позитивного досвіду з метою подальшого розвитку механізму економічного стимулювання природоохоронної діяльності.

У сукупності економічних інструментів одне із центральних місць посідали платежі за забруднення навколишнього середовища. Сформована в

Україні система платежів за забруднення припускала виконання таких функцій: забезпечення фінансування природоохоронних заходів територіального значення; стимулювання зниження шкідливих викидів за допомогою диференціації ставок платежів за забруднення з урахуванням відносної шкідливості викидів і ступеня виконання встановлених лімітів.

Аналіз результатів практичного застосування системи платежів за забруднення показує, що ці функції виконувалися й виконуються не в повному обсязі. Рівень базових ставок занадто низький у порівнянні із граничними витратами підприємств на зниження й запобігання відповідних забруднень. Низький рівень платежів не може створювати належного стимулюючого впливу на підприємства. У той же час отриманих доходів недостатньо також і для розв'язання існуючих природоохоронних проблем.

Проблемі підвищення стимулюючої ролі платежів за забруднення останнім часом приділяється багато уваги. В одних публікаціях пропонується підвищення платежів до рівня, порівняного з величиною екологічного збитку. Однак це неможливо навіть в умовах стійких економік. Відомо, що в промислово розвинених країнах збиток від забруднення навколишнього природного середовища коливається від 4 до 8 % ВВП. Якщо платежі встановити на цьому рівні, то підприємства не взмозі винести такий тягар, оскільки це викличе різке подорожчання продукції, що випускається, і зниження її конкурентноздатності. В інших публікаціях з цієї проблеми автори пропонують привести у відповідність індексацію платежів до рівня інфляції. У той же час доведення платежів до рівня, що враховує розмір інфляції, вважаємо за можливе у випадку одночасного зниження рівня фіскальних податків, тобто за умови екологізації податкової системи. У іншому випадку за відсутності розвиненої системи моніторингу й контролю за викидами й скиданнями збирання платежів скоріше за все знизиться [4].

Щоб платежі за забруднення стали виконувати свою головну функцію – стимулюючу, вони повинні забезпечувати окупність природоохоронних заходів на рівні, близькому до терміну окупності витрат в основне виробництво. У цей

час економічна ефективність природоохоронних заходів у більшості випадків має негативне значення. Вона є відношення річного економічного ефекту, вираженого у вигляді зниження плати за забруднення в результаті запровадження в дію природоохоронних об'єктів за винятком експлуатаційних витрат, до капітальних витрат на будівництво. Чисельник дробу, як правило, є негативною величиною, бо розмір експлуатаційних витрат за змістом природоохоронних об'єктів перевищує величину економії від зниження плати за забруднення.

Стимулювання буде більш ефективним у випадку впливу не тільки на наслідок – рівень забруднення, але й на причину цього наслідку – технологію виробництва.

Використати поняття «відповідність рівню техніки», що існує в законодавстві багатьох країн означає, що для різних технологій виробництва однорідної продукції рівень викидів (скидань), споживаної сировини, води й енергії не повинен перевищувати показників, установлених як гранично припустимі на даний період часу, наближених до показників нових технологічних процесів. Ці показники повинні переглядатися кожні 3-5 років для того, щоб стимулювати виробників до модернізації й екологічного відновлення виробництва.

Не применшуючи переваг податку на викиди, все-таки відзначимо два моменти, які заслуговують на увагу. Перший стосується встановлення податку на викиди як такого. Але реальний уряд не буде знати податкову ставку, за якою рівні зниження для забруднювачів могли б колективно відповідати стандарту й, отже, йому доведеться регулювати податок доти, доки природоохоронні цілі не будуть досягнуті. Такий коригувальний процес може зажадати багато часу. Інше зауваження пов'язане з потенційним збільшенням витрат на моніторинг. Цілком імовірно, що моніторинг стає складніше проводити, коли кожен забруднюючий суб'єкт відповідає на вимоги стандарту зниження виходячи зі своїх особистих інтересів і на базі своїх внутрішніх операцій. Є також і міркування відносно розподілу витрат. Оскільки фірми -

джерела забруднення платять більше податків, то частина податкового тягара вони прагнуть розділити зі споживачами у формі більш високої ціни. Існує небезпека втрати робочих місць через прагнення роботодавців знизити тиск податкового тягара або впровадження нових технологій, що ведуть до скорочення робочих місць. Нарешті, фірми, стануть прагнути вислизнути від податку за допомогою нелегального рятування від забруднюючих речовин. Щоб мінімізувати потенційну шкоду від такої діяльності, уряду, можливо, доведеться підсилити програму моніторингу, у підкріплення до адміністративних витрат.

У глобальному масштабі, виплати за забруднення - повсюдно використовуваний інструмент, що має ринкову основу.

Податок на окрему продукцію широко застосовується як податок на мастила (у Фінляндії, Франції, Німеччині, Італії й Нідерландах). Фінляндія також застосовує податок на окрему продукцію для підтримки своєї системи внесення задатку шляхом оподаткування стандартної тари для напоїв, і ці податки не підлягають поверненню. Також підлягають оподаткуванню пестициди, добрива, батарейки, що містять ртуть і кадмій, а також пальне.

Останнім часом вітчизняною економічною наукою висунутий цілий ряд принципових положень з вдосконалення економічного механізму природокористування, зокрема, платності природокористування, механізму перерозподілу доходів, акумулювання й витрати коштів на екологічні цілі, однак у законодавстві спостерігається процес згорання й спрощення економічних інструментів.

Розглядаючи тенденції практики правового регулювання можна констатувати: не склалися механізми надання кредитних пільг, заохочення виробництва екологічно чистої продукції (ціноутворення, сертифікація, маркування, реклама), не введені спеціальне оподаткування екологічно шкідливої продукції й продукції, що випускається із застосуванням екологічно небезпечних технологій. Співвідношення екологічного й іншого галузевого законодавства таке, що для застосування подібних стимулюючих заходів

попередньо потрібне внесення змін у податкове, бюджетне, банківське, інвестиційне, митне або інше законодавство. Але внесення будь-яких виправлень у подібні документи, і особливо - дохідні статті бюджету, що скорочують, завжди пов'язано з великими труднощами. Згодом були скасовані навіть ті невеликі податкові пільги, які були надані на початку 90-х років.

Висновки. На сучасному етапі розвитку національного господарства в межах системи державного і регіонального управління не лише не розвивається економічне стимулювання природоохоронної діяльності, але й спостерігається поступовий відхід від цього принципу [5]. І, як наголошується авторами статті, завдання полягає у тому, щоб розвиток системи економічного й фінансового регулювання екологічної безпеки в Україні здійснювався еволюційним шляхом, спирався на наявні в інших країнах розробки, враховувати коеволюційні потенційно-факторні ознаки, базувався на реальних можливостях економіки.

Відтак, з метою формування еколого-збалансованої макроекономічної політики, спрямованої на підвищення еколого-економічної ефективності суспільного виробництва, повинні бути визначені взаємозв'язки проведеної загальноекономічної політики, стану навколишнього середовища й природоохоронної політики у контексті забезпечення надійності функціонування національного господарства. У результаті вивчення та ідентифікації спрямованості та вагомості впливу макроекономічних заходів на екологічну ситуацію в Україні було зроблено висновок про те, що спад виробництва, викликаний структурною перебудовою й несприятливою макроекономічною політикою, з одного боку, призвів до зниження забруднення, з іншого боку - підсилив небезпеку виникнення техногенних катастроф, підвищив експлуатацію природних ресурсів. Макроекономічна й політична нестабільність у країні в період реформ, неефективна податкова система, нераціональне використання обмежених коштів на державні витрати також перешкоджали раціональному природокористуванню. Пропозиції щодо проведення еколого-збалансованої макроекономічної політики полягають у тому, що основою для розроблення Стратегії розвитку України повинно стати

стимулювання державою інвестицій у високотехнологічні галузі, активізації процесів підвищення енергоефективності та використання інструментарію елімінування соціально-економічної нерівності розвитку регіонів держави.

Список використаних джерел

1. Механізм стратегічного управління забезпеченням функціонування каскадів регіональних соціально-економічних систем: Монографія [Текст] / О. М. Алимов, О. В. Гребенюк, О. О. Демешок, І. В. Драган, І. М. Лицур, В. В. Микитенко. – Київ: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2016. – 64 с.

2. Потенціал сталого розвитку України на шляху реалізації інтеграційного вибору держави: Монографія [Текст] / О. М. Алимов, О. О. Демешок, І. В. Драган, І. М. Лицур, В. В. Микитенко та ін. – Київ; Державна Установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2014. – 520 с.

3. Кашенко О. Л. Механізми фінансового і правового регулювання у природокористуванні / О. Л. Кашенко // Фінанси України. – 2001. – №2. – С. 141–146.

4. Системно-комплексне оцінювання потенціалу сталого розвитку України/ О.М. Алимов, В.В. Микитенко, І.М. Лицур, І.В. Драган, В.Ю. Худолей, О.О. Демешок, О.В. Гребенюк. – Київ: Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України", 2013. – 88 с.

5. Микитенко В. В. Каскадний вектор децентралізації в Україні [Есе] / В. В. Микитенко / Економіст: міжнародний науковий та громадсько-політичний журнал [Електронний ресурс] – Науково-дослідний центр інновацій та конкурентоспроможності, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». – Київ: 2015. - Режим доступу: <http://ua-ekonomist.com/10117-kaskadniy-vektor-decentralizaciyi-v-ukrayin.html>

REFERENCES:

1. Alymov, O. M. Demeshok, O. O. Drahan, I. V. Lytsur, I. M. Mykytenko, V. V. (2016) Mekhanizm stratehichnoho upravlinnia zabezpechenniam funktsionuvannia kaskadiv rehi-onal'nykh sotsial'no-ekonomichnykh system: Monohrafiia [Tekst] – Kyiv: Derzhavna ustanova «Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku NAN Ukrainy».

2. Alymov, O. M. Demeshok, O. O. Drahan, I. V. Mykytenko, V. V. ta inshi, (2014), Potentsial staloho rozvytku Ukrainy na shliakhu realizatsii intehratsijnoho vyboru derzhavy [Potential of steady development of Ukraine is on the way of realization of integration choice of the state], DU «Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku NAN Ukrainy», Kyiv, Ukraine.

3. Kashenko, O. L. (2001), “Financial mechanisms and regulation in environmental”, *Finansy Ukrainy*, vol. 2, pp. 141–146.

4. Alymov, O.M., Mykytenko, V.V., Lytsur, I.M., Drahan, I.V., Khudolej, V.Yu., Demeshok, O.O. and Hrebeniuk, O.V. (2013), Systemno-kompleksne otsiniuvannia potentsialu staloho rozvytku Ukrainy [Systematic, comprehensive evaluation of sustainable development potential of Ukraine], DU IEPSR NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

5. Mykytenko, V. V. (2015) "Kaskadnyj vektor detsentralizatsii v Ukraini [Ese]"; *Ekonomist: mizhnarodnyj naukovyj ta hromads'ko-politychnyj zhurnal* [On Line]; Naukovo-doslidnyj tsentr innovatsij ta konkurentospromozhnosti, DU «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy», Kyiv, Ukraina. - Rezhym dostupu: <http://ua-ekonomist.com/10117-kaskadniy-vektor-decentralizatsiyi-v-ukrayin.html>.

ДРАГАН І. В., ДЕМЕШОК О. А. ВЛИЯНИЕ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ НА УСТОЙЧИВОСТЬ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ И НАДЕЖНОСТЬ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Статья посвящена анализу и определению значимости влияния комплекса макроэкономических мероприятий на экологическую ситуацию в Украине и формирование системных условий по обеспечению надежности функционирования национального хозяйства. Признано, что макроэкономическая, общественная и политическая нестабильность и желание осуществить как можно больше реформ в разных плоскостях общественно-политической и производственно-хозяйственной жизни, отказ от модернизации реального сектора экономики, неэффективная налоговая система, нерациональное использование ограниченных средств и существенные государственные потери - являются основными препятствиями рациональному природопользованию и обеспечению надежности функционирования национального хозяйства. Даны предложения и сформирован комплекс системно-универсальных мероприятий по проведению эколого-сбалансированной макроэкономической политики в контексте обеспечения перехода государства и его регионов к устойчивому развитию.

Ключевые слова: государство, макроэкономическая политика, население, природопользование

DRAGAN I., DEMESHOK O. INFLUENCE OF MACROECONOMIC FACTORS IS ON FIRMNESS OF NATURAL ENVIRONMENT AND RELIABILITY OF FUNCTIONING OF NATIONAL ECONOMY.

The article is sanctified to the analysis and determination of ponder ability of influence of complex of macroeconomic measures on an ecological situation in Ukraine and forming of system terms in relation to providing of reliability of functioning of national economy. It is confessed that macroeconomic, public and political instability and desire to carry out as many as possible reforms in the different planes of social and political and productive and economic life, abandonment from modernization real to the sector of economy, ineffective tax system, inefficient use of a limit money and substantial state losses - are basic obstacles enplane the rational use of natural resources and providing of reliability of

functioning of national economy. Suggestions are given and the complex of system and universal measures is formed in relation to realization of the ecologically balanced macroeconomic politics in the context of providing of transition of the state and his regions to steady development.

Keywords: State, macroeconomic policy, population, natural resources.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2016 р.

Авторська довідка

	Українською мовою	Англійською мовою
ПІБ/ Last name, first name	Драган Ірина Василівна	Dragan Iryna
Науковий ступінь/ Scientific degree	к.е.н.	Ph.D. in Economics
Вчене звання/ Scientific rank	с.н.с.	Senior Research Fellow
Посада/ Position	ст. наук. сп.	Senior Research Fellow
Установа/ Establishment	ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»	State institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of NAS of Ukraine»

	Українською мовою	Англійською мовою
ПІБ/ Last name, first name	Демешок Ольга Олександрівна	Demeshok Olga
Науковий ступінь/ Scientific degree	к.е.н.	Ph.D. in Economics
Вчене звання/ Scientific rank	с.н.с.	Senior Research Fellow
Посада/ Position	ст. наук. сп.	Senior Research Fellow
Установа/ Establishment	ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»	State institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of NAS of Ukraine»